

فصل هشتم

سیاست‌های تجاری

این فصل توسط حسن ثاقب، سمیرا گلکاران مقدم؛ میترا رحمانی و امین مالکی تهیه شده است.

مقدمه

با توجه به بررسی عملکرد تجارت خارجی در فصل دوم کتاب در این فصل به بررسی ترکیب صادرات واردات از منظر فناوری در سال ۱۳۹۴، ارزیابی عملکرد تجارت خارجی در بخش غیررسمی اعم از صادرات و واردات، تغییرات حقوق ورودی، عوارض صادراتی و همچنین موافقت نامه های تجاری پرداخته شده است.

۸-۱. صادرات و واردات به تفکیک فناوری

۸-۱-۱. بررسی ترکیب فن آوری صادرات

بررسی سهم صادرات به تفکیک فن آوری در ۱۳۹۴ حاکی از آن است که صادرات با تکنولوژی متوسط پایین با ۴۰,۳ درصد بیشترین و صادرات با تکنولوژی بالا (هایتک) با سهم ۰,۷ درصد کمترین میزان را به خود اختصاص داده است. سهم هم صادرات کالاهای با تکنولوژی پایین در سال ۱۳۹۳، ۱۱,۷ درصد بوده که این مقدار به ۱۳ درصد در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. سهم مذکور برای تکنولوژی متوسط پایین از ۳۹ به ۴۰,۳ درصد و تکنولوژی متوسط بالا از ۳۳,۳ به ۳۳,۹ درصد و تکنولوژی متوسط بالا از ۰,۶ به ۰,۷ درصد افزایش داشته است.

جدول ۸-۱. سهم صادرات به تفکیک فن آوری های مختلف طی سال های ۹۴-۱۳۹۳

واحد: درصد

تغییرات سهم	۱۳۹۴	۱۳۹۳	سطح تکنولوژی
-۲,۳	۱۳,۱	۱۵,۳	بدون تکنولوژی
۰,۳	۱۲	۱۱,۷	تکنولوژی پایین
۱,۳	۴۰,۳	۳۹	تکنولوژی متوسط پایین
۰,۶	۳۳,۹	۳۳,۳	تکنولوژی متوسط بالا
۰,۰	۰,۷	۰,۶	هایتک

ماخذ: محاسبات پژوهش جاری

۸-۱-۲. بررسی ترکیب فن آوری واردات

سطح فن آوری واردات می تواند نشان دهنده توانمندی های داخلی در بکارگیری فن آوری های نوین و ارتقاء سطح فن آوری تولید داخلی باشد. با اینحال سهم واردات کالاهای با فناوری متوسط و بالا در سال ۱۳۹۴ در مقایسه با سال قبل کاهش محسوسی داشته است. سهم مذکور برای واردات کالاهای تکنولوژی متوسط بالا از ۷۲,۸ درصد به ۵۷,۱ درصد و هایتک از ۲۳,۲ به ۱۹ درصد کاهش داشته است که نشان دهنده کاهش گرایشات بیشتر به سطوح عالی تر فن آوری در تولیدات صنعتی کشور حکایت دارد. یکی از دلایل این مسئله کاهش رشد تشکیل سرمایه گذاری به صورت ماشین آلات (دولتی و خصوصی) در سال ۱۳۹۴ بوده است.

جدول ۸-۲. ترکیب واردات به تفکیک فن آوری های مختلف طی سال های ۹۴-۱۳۹۳

واحد: درصد

تغییرات سهم	۱۳۹۴	۱۳۹۳	سطح تکنولوژی
۰,۲	۱۳,۸	۱۳,۶	بدون تکنولوژی
-۰,۳	۱۶,۹	۱۷,۳	تکنولوژی پایین

سطح تکنولوژی	۱۳۹۳	۱۳۹۴	تغییرات سهم
تکنولوژی متوسط پایین	۱۴٫۹	۱۴٫۴	-۰٫۴
تکنولوژی متوسط بالا	۴۱٫۱	۴۱٫۱	۰٫۰
هایپک	۱۳٫۱	۱۳٫۷	۰٫۶

ماخذ: محاسبات پژوهش جاری

۲-۸. عملکرد تجارت خارجی غیررسمی

تجارت خارجی غیررسمی که بین ۲۰-۱۵ میلیارد دلار برآورد می‌شود چالش اقتصادی و اجتماعی مهمی است که هزینه‌های زیادی بر سیستم اقتصادی کشورها تحمیل می‌کند. این پدیده ضمن خدشه‌دار کردن اهداف حمایتی دولت موجب از بین رفتن آثار سیاست‌های تجاری (تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای) می‌شود؛ کاهش حجم فعالیت‌های تولیدی در داخل کشور و در نتیجه کاهش اشتغال را در پی دارد و با توجه به آنکه صنایع تولید داخلی در حال حاضر زیر ظرفیت خود فعالیت می‌کنند، نتیجه آن بالا رفتن قیمت تمام شده تولیدات داخلی و افزایش تورم خواهد بود. فربه شدن تجارت خارجی غیررسمی مشکل بسیاری از کشورها و از جمله ایران است. پدیده‌ای که نقش مخربی در رشد اقتصادی دارد و علیرغم پیگیری‌های بسیار برای رفع آن همچنان به عنوان سدی در مقابل تحقق اهداف اقتصادی عمل می‌کند.

آمار ارایه شده توسط ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۴ ارزش تجارت غیررسمی (قاچاق) کاهش داشته است. ارزش قاچاق در سال ۱۳۹۳ برابر با ۱۹٫۸ میلیارد دلار بوده که سهمی معادل ۱۶ درصد از کل تجارت خارجی را تشکیل داده که این ارزش در سال ۱۳۹۴ به ۱۵٫۷ میلیارد دلار (سهمی معادل ۱۵٫۷ درصد) تقلیل یافته است. کاهش ارزش قاچاق در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل حدود ۲۲ درصد بوده است.

از دیگر سو مطابق آمار موجود در گزارش بانک مرکزی که منبع آماری آن نیز ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز است، ارزش تجارت خارجی غیررسمی (قاچاق) در سال ۱۳۹۳ برابر با ۲۸٫۸ میلیارد دلار بوده که نزدیک به دو برابر میزان گزارش شده ستاد مبارزه با قاچاق کالا و

ارزاست. طبق این آمار سهم قاچاق از کل تجارت خارجی برابر با ۲۱,۷ درصد بوده است. این گزارش مطابق پیش بینی عنوان کرده که ارزش قاچاق در سال ۱۳۹۴ بدون تغییر باقی مانده و لذا با توجه به ارزش تجارت خارجی سهم آن از کل تجارت برابر با ۲۵,۵ درصد بوده است.

جدول ۸-۳. ارزش تجارت خارجی رسمی و غیررسمی طی سال های ۹۴-۱۳۹۳

واحد: میلیارد دلار- درصد

دوره	رسمی	غیررسمی (قاچاق)			
		گزارش بانک مرکزی		مصاحبه پژوهشی ستاد مبارزه با قاچاق	
	ارزش	ارزش	سهم از کل	ارزش	سهم از کل
۱۳۹۳	۱۰۴,۲	۲۸,۸	۲۱,۷	۱۹,۸	۱۶
۱۳۹۴	۸۴	۲۸,۸	۲۵/۵	۱۵,۷	۱۵,۷

ماخذ: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز سازمان توسعه تجارت ایران، گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور، ۱۳۹۴.

۸-۲-۱. ارزش صادرات غیررسمی (قاچاق) و ترکیب آن

مطابق آمار ارایه شده توسط ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز میزان صادرات قاچاق در سال ۱۳۹۳ برابر با ۴,۱ میلیارد دلار که سهمی معادل ۷,۵ درصد از کل صادرات غیرنفتی را به خود اختصاص داده است. این سهم در سال ۱۳۹۴ به ۲/۳ درصد (به ارزش ۱ میلیارد دلار) کاهش یافته است.

سوخت مهمترین کالای قاچاق صادراتی کشور در سال ۱۳۹۴ است. در سال ۱۳۹۳ ارزش قاچاق سوخت معادل ۷ میلیارد دلار بوده که در سال ۱۳۹۴ کاهش چشمگیری یافته و به زیر یک میلیارد دلار (۸۷۶ میلیون دلار) رسیده است. طی این دوره ی دو ساله قاچاق سوخت ۸۵ درصد کاهش داشته است. سایر کالاهای قاچاق صادراتی نیز در سال ۱۳۹۴ ارزشی معادل ۱۲۴ میلیون دلار داشته اند. سهم سایر کالاها از قاچاق صادراتی در سال ۱۳۹۴ تنها برابر با ۱۲,۴ درصد بوده و همچنان سوخت و فرآورده های نفتی مهم ترین بخش قاچاق صادراتی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۸-۴. ارزش صادرات غیرنفتی رسمی و غیررسمی (قاچاق)

طی سال‌های ۹۴-۱۳۹۳

واحد: میلیارد دلار- درصد

دوره	رسمی	غیررسمی (قاچاق)			
		گزارش بانک مرکزی		ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز	
	ارزش	ارزش	سهم از کل	ارزش	سهم از کل
۱۳۹۳	۵۰,۶	۸,۲	۱۳,۹	۴,۱	۷,۵
۱۳۹۴	۴۲,۴	۸,۲*	۱۶,۲	۱	۲,۳

* این آمار پیش‌بینی است

ماخذ: ۱- اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز

۲- سازمان توسعه تجارت ایران، گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور، ۱۳۹۴.

جدول ۸-۵. ارزش صادرات غیررسمی (قاچاق) به تفکیک کالاهای منتخب

در سال ۱۳۹۴

واحد: میلیارد دلار- درصد

گروه کالایی	ارزش قاچاق	سهم از قاچاق
سوخت و فرآورده‌های نفتی	۸۷۶	۸۷,۶
سایر کالاهای	۱۲۴	۱۲,۴

ماخذ: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

مهمترین دلیل قاچاق سوخت به کشورهای همسایه تفاوت قیمت سوخت (گازوئیل به عنوان مهمترین کالای قاچاق صادراتی در سال‌های اخیر) در داخل کشور نسبت به کشورهای همجوار است. بخشی از قاچاق سوخت به صورت سازمان یافته است و بخش دیگری نیز ناشی از مشکلات معیشتی مرزنشینان و اشتغال پایین نیروی کار در این مناطق است که منجر به قاچاق این محصول به کشورهای همسایه می‌گردد.

فروش سوخت مرزی به مرزنشینان، فروش در بازارچه‌های مرزی، توسعه صنعت بانکرینگ با هدف تأمین تقاضای موجود در بازار کشورهای همسایه و کمک به معیشت مرزنشینان از اقداماتی است که موجب کاهش قاچاق سوخت شده است. همچنین تشدید مبارزه با قاچاق سوخت در محورهای مواصلاتی منتهی به استان‌های مرزی و ساحلی کاهش قاچاق سوخت را در پی داشته است.

۸-۲-۲. ارزش واردات غیررسمی (قاچاق) و ترکیب آن

مطابق آمار ارایه شده ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، میزان واردات قاچاق در سال ۱۳۹۳ برابر با ۱۵٫۷ میلیارد دلار و سهمی معادل ۲۲٫۷ درصد از کل واردات بوده که این سهم در سال ۱۳۹۴ علیرغم کاهش ارزش واردات غیررسمی به علت کاهش ارزش واردات به ۲۶٫۲ درصد (به ارزش ۱۴٫۷ میلیارد دلار) افزایش یافته است. مطابق گزارش ارایه شده توسط بانک مرکزی آمار قاچاق ورودی برابر با ۲۰٫۶ میلیارد دلار عنوان شده که در سال ۱۳۹۳ سهمی نزدیک به ۲۸ درصد از واردات را به خود اختصاص داده و مطابق پیش‌بینی عدم تغییر میزان قاچاق در سال ۱۳۹۴ این سهم افزایش یافته (با توجه به کاهش واردات در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل) و به ۳۳ درصد واردات بالغ گردیده است.

جدول ۸-۶. واردات رسمی و غیررسمی (قاچاق) طی سال‌های ۹۴-۱۳۹۳

واحد: میلیارد دلار- درصد

دوره	رسمی	غیررسمی (قاچاق)			
		گزارش بانک مرکزی		ستاد مبارزه با قاچاق	
	ارزش	ارزش	سهم از کل	ارزش	سهم از کل
۱۳۹۳	۵۳/۶	۲۰/۶	۲۷/۸	۱۵/۷	۲۲/۷
۱۳۹۴	۴۱/۵	۲۰/۶*	۳۳/۲	۱۴/۷	۲۶/۲

* این آمار پیش‌بینی است. مأخذ: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

ترکیب کالایی واردات قاچاق که در جدول (۷-۸) ارایه شده، نشان می‌دهد که ۱۷ گروه کالایی ارزش قاچاقی معادل ۱۴,۷ میلیارد دلار داشته‌اند و ارزش قاچاق سایر کالاها برابر با ۲,۸ میلیارد دلار است. پوشاک، مواد غذایی، تلفن همراه، شمش طلا و انواع لوازم خانگی حدود ۴۱ درصد ارزش قاچاق را به خود اختصاص داده‌اند. پوشاک بیشترین سهم را در واردات قاچاق دارد. وضعیت تولید پوشاک در کشور نشان از آسیب جدی این صنعت از پدیده قاچاق دارد.

جدول ۷-۸. برآورد ارزش واردات غیررسمی (قاچاق) به تفکیک کالاهای منتخب

در سال ۱۳۹۴

واحد: میلیون دلار

ارزش قاچاق	گروه کالایی	
۲۳۶۸	پوشاک	مجاز
۱۴۰۶	مواد غذایی	
۱۲۷۱	گوشی تلفن همراه	
۱۰۸۸	انواع لوازم خانگی	
۱۰۸۱	لوازم یدکی خودرو	
۹۲۷	رایانه و قطعات آن	
۳۷۵	تجهیزات پزشکی	
۲۷۵	چای	
۲۰۵	انواع پارچه	
۱۸۸	دارو	
۴۰	کفش	مجاز مشروط
۱۳۴۱	شمش طلا	
۱۱۸۱	لوازم آرایشی و بهداشتی	

گروه کالایی		ارزش قاچاق
مجاز مشروط	طلا و مصنوعات ساخته شده از آن	۸۲۷
	سیگار	۵۴۴
	اسباب بازی	۴۴
اقلام ممنوعه		۱۵۳۷
سایر کالاها		۲۸۰۰

ماخذ: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

عوامل مؤثر بر قاچاق را می‌توان در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دسته‌بندی کرد. فرآیندهای اقتصاد ناکارآمد از مهمترین دلایل قاچاق است. مهمترین دلیل قاچاق ورودی به کشور گران بودن تولید و واردات رسمی نسبت به واردات غیررسمی به علت حقوق ورودی بالاست. هزینه واردات رسمی بسیار بالاتر از هزینه واردات غیررسمی است. همچنین کمبود زیرساخت‌های لازم گمرکی از جمله سیستم‌های کنترلی و نظارتی (مثل دستگاه ایکس ری) یکی از عوامل مهم در قاچاق است. از دیگر علل قاچاق وجود مناطق آزاد، پایانه‌ها و بخش‌هایی است که دارای معافیت‌های خاص هستند. این حوزه‌ها از مباحث کارکردی خود دور شده و به علت وسعت زیاد که کنترل آن‌ها را سخت می‌کند (مثل ماکو و ارس) تبدیل به مکان مناسبی برای واردات قاچاق شده‌اند. به نظر می‌رسد نرخ‌های تعرفه نقش مهمی در قاچاق کالا دارند. پوشاک و سایر اقلام موجود در این جدول کالاهایی هستند که نرخ تعرفه آنها بالاست.

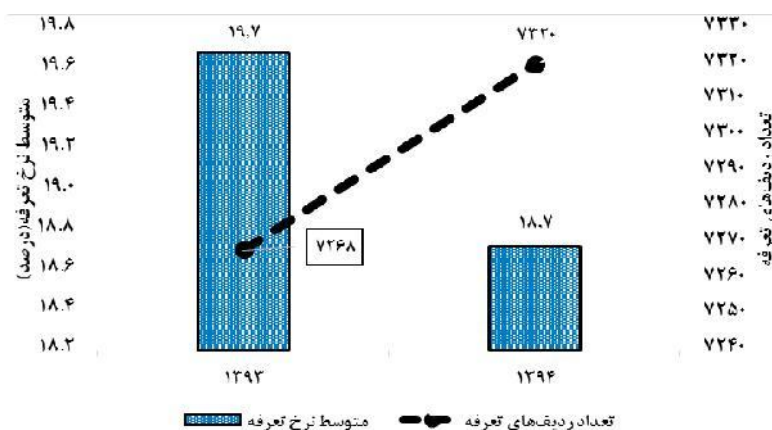
۳-۸. تغییرات نرخ تعرفه

مقایسه نرخ‌های تعرفه به عنوان یکی از شاخص‌های مهم دسترسی به بازار یکی از ابزارهای مهم و پرکاربرد در تحلیل‌های مقایسه‌ای و کمی است که امکان سنجش میزان حمایت‌های تعرفه‌ای و یا درجه آزادی نسبی رژیم تعرفه‌ای هر کشور را فراهم می‌سازد. شاخص میانگین ساده نرخ‌های تعرفه، تصویر کلی از وضعیت حمایتی از کالاها و

محصولات در فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی هر کشور در اختیار تحلیل‌گران و تصمیم‌سازان قرار می‌دهد. در این قسمت در قالب نمودارهای تحلیلی به بررسی تغییر ساختار تعرفه‌ای کشور طی سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ پرداخته می‌شود.

۸-۱۳. تغییر متوسط نرخ تعرفه در سطح کل

در سال ۱۳۹۴ نرخ متوسط کل تعرفه‌ها در مسیر اهداف آزادسازی تجاری به میزان ۱ درصد کاهش یافته است. متوسط نرخ تعرفه از ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۱۸/۷ درصد در سال ۱۳۹۴ رسیده است. در سال ۱۳۹۴ به منظور بهینه‌سازی ابزار تعرفه در جهت شفاف‌سازی حمایت از صنایع و بخش‌های اقتصادی و اعمال صحیح سیاست‌گذاری‌ها علاوه بر کاهش سطح تعرفه، تعداد ردیف‌های تعرفه نیز افزایش یافته است. مطابق نمودار (۸-۱)، تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای در سطح کدهای هشت رقمی HS از ۷۲۶۸ ردیف در سال ۱۳۹۳ به ۷۳۲۰ ردیف در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است.

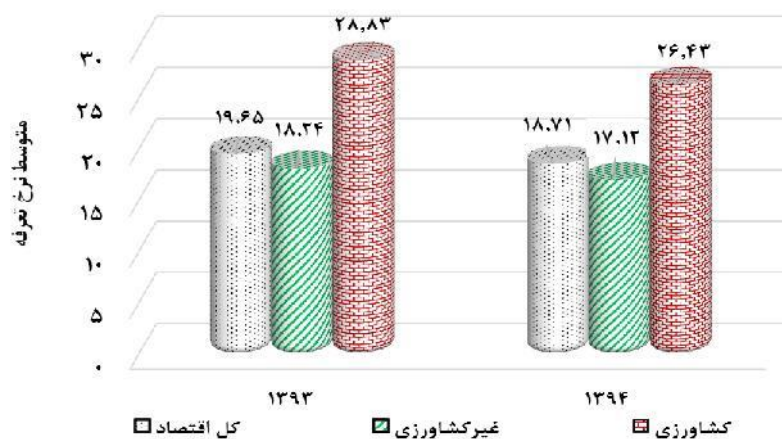

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۸-۱. تغییر میانگین ساده تعرفه و فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای

۲-۳-۸. تعرفه بخش کشاورزی و غیرکشاورزی

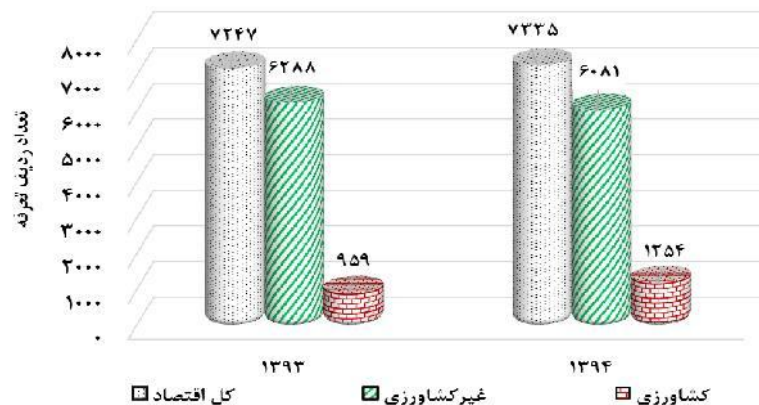
با توجه به نقش بخش کشاورزی در تأمین امنیت غذایی همه کشورها حمایت‌های بیشتری از بخش کشاورزی در مقایسه با بخش صنعت به عمل می‌آوردند. این وضعیت در مورد ایران هم صادق است. مقایسه دو سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که ضمن رعایت ساختار حمایتی از لحاظ اولویت حمایت از بخش کشاورزی در مقایسه با غیرکشاورزی، همگام با کاهش حمایت‌ها در سطح کل کالاها، حمایت از هر دو بخش کشاورزی و صنعت نیز کاهشی بوده است.

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۲-۸. میانگین ساده تعرفه‌ها به تفکیک کل، کشاورزی و غیرکشاورزی

بررسی وضعیت تغییر در تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای نشان می‌دهد که همگام با افزایش تعداد کل ردیف‌های تعرفه، ردیف‌های تعرفه‌ای بخش غیرکشاورزی کاهش یافته است (نمودار ۲-۸). به عبارت دیگر افزایش تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای بیشتر در بخش کشاورزی رخ داده است.

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۸-۳. تعداد ردیف تعرفه کل کالاها، کشاورزی و غیرکشاورزی

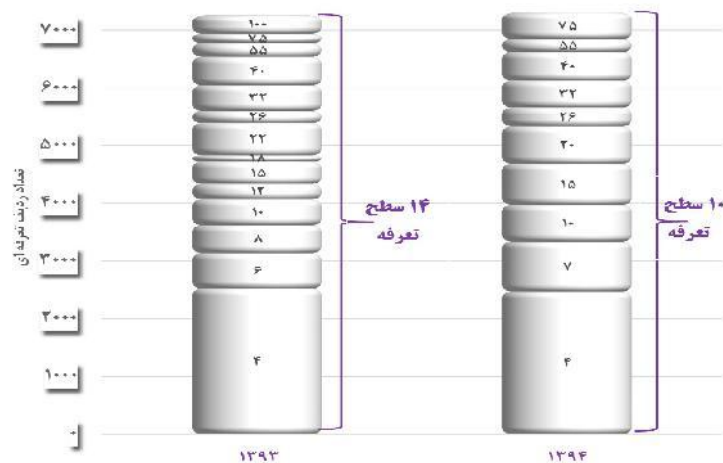
۸-۳-۳. تغییر طبقات تعرفه‌ای

منظور از طبقات تعرفه‌ای، مجموع فراوانی نرخ‌های متمایز در ساختار تعرفه هر کشور است. متخصصان تجارت بین‌الملل عموماً توافق دارند که ساختار تعرفه‌ای نسبتاً یکنواخت^۱ بر ساختار تعرفه‌ای دارای پراکندگی زیاد نرخ‌ها ترجیح دارد. سیاست دولت در سال‌های اخیر کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای بوده است. روند کاهش تعداد طبقات در سال ۱۳۹۴ نیز رعایت شده است بطوری که تعداد طبقات تعرفه از ۱۴ طبقه در سال ۱۳۹۳ به ۱۰ طبقه در سال ۱۳۹۴ کاهش یافته است (نمودار ۸-۴).

بیشترین فراوانی سطوح تعرفه‌ای مربوط به سطح تعرفه ۴ درصد است (جدول ۸-۸). در اثر تغییرات انجام شده در طبقات، سطوح تعرفه‌ای به خیزش آرام به سمت یکنواخت شدن و گرایش به متوسط کل تعرفه حرکت نموده است. بعنوان مثال تعرفه‌های بالاتر از ۴۰ درصد با حذف دو طبقه ۱۰۰ و ۷۵ درصد از ۱۰ درصد ردیف‌های تعرفه‌ای به ۹٫۵ درصد

1. 1-uniform tariff structure

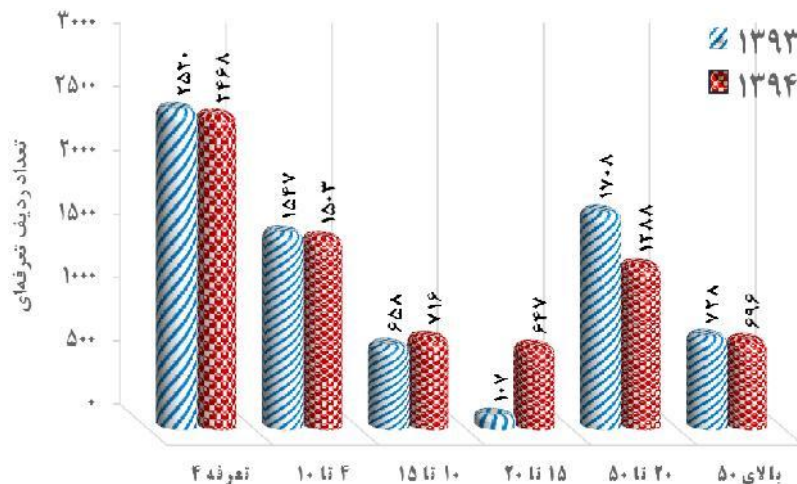
کاهش یافته است یعنی فقط ۰٫۵ درصد از ردیف‌های تعرفه‌ای به زیر ۴۰ درصد منتقل شده است و مابقی در همان سطح ۴۰، ۵۰ یا ۵۵ درصد باقی مانده است. همچنین تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای زیر سطح ۱۵ درصد نیز از ۶۵ درصد به ۶۴ درصد کاهش یافته است. به عبارت دیگر ۱٫۵ درصد به تعرفه‌های بین ۱۵ تا ۴۰ درصد افزوده شده است.

۱۳۹۴					۱۳۹۳				
ردیف	سطوح	تعداد	سهم از کل (%)	سهم تجمعی (%)	ردیف	سطوح	تعداد	سهم از کل (%)	سهم تجمعی (%)
۴	۱۰	۴۴۷	۶,۲	۵۶,۰	۴	۱۵	۷۱۶	۹,۸	۶۴,۰
۵	۱۲	۲۶۸	۳,۷	۵۹,۶	۵	۲۰	۶۴۷	۸,۸	۷۲,۹
۶	۱۵	۳۹۰	۵,۴	۶۵,۰	۶	۲۶	۳۲۲	۴,۴	۷۷,۳
۷	۱۸	۱۰۷	۱,۵	۶۶,۵	۷	۳۲	۴۷۰	۶,۴	۸۳,۷
۸	۲۲	۵۵۸	۷,۷	۷۴,۲	۸	۴۰	۴۹۶	۶,۸	۹۰,۵
۹	۲۶	۲۰۹	۲,۹	۷۷,۰	۹	۵۵	۲۲۲	۳,۰	۹۳,۵
۱۰	۳۲	۴۴۷	۶,۲	۸۳,۲	۱۰	۷۵	۴۷۴	۶,۵	۱۰۰,۰
۱۱	۴۰	۴۹۴	۶,۸	۹۰,۰					
۱۲	۵۵	۲۳۵	۳,۲	۹۳,۲					
۱۳	۷۵	۱۶۳	۲,۲	۹۵,۵					
۱۴	۱۰۰	۳۳۰	۴,۵	۱۰۰,۰					
تعداد ردیف‌ها		۷۲۶۸					۷۳۲۰		

ماخذ: محاسبه براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

بعد از سطح ۴ درصد، علیرغم این‌که در سال ۱۳۹۳ فراوانی تعرفه بین ۲۰ تا ۵۰ درصد بیشترین بوده است با تغییرات انجام شده در طبقات تعرفه‌ای، رتبه دوم به تعرفه بین ۴ تا ۱۰ درصد اختصاص یافته است نمودار (۸-۵). همچنین با کاهش طبقات تعرفه‌ای ۲۰ درصد به بالا در سال ۱۳۹۴، طبقات بین ۱۵ تا ۲۰ درصد افزایش یافته است.

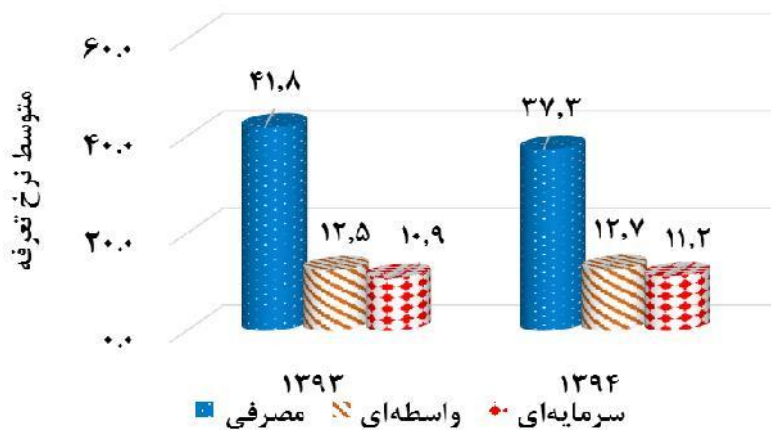

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۵-۸. مقایسه فراوانی سطوح تعرفه‌ای ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

۴-۳-۸. تعرفه به تفکیک نوع کالا

ماحصل کاهش طبقات تعرفه‌ای و تغییرات سطح تعرفه‌ها نشان می‌دهد در حالی که متوسط تعرفه کالاهای مصرفی کاهش یافته است، متوسط تعرفه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌افزایی بوده است. با توجه به ضرورت ورود کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای و برنامه‌های دولت در حمایت از صنایع داخلی و خروج کشور از رکود، افزایش تعرفه این کالاها در شرایطی که متوسط تعرفه کالاهای مصرفی کاهش یافته است دور از انتظار است. اما تغییر طبقات تعرفه‌ای بویژه تبدیل ۶ طبقه زیر ۱۵ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۴ طبقه در سال ۱۳۹۴ از دلایل این اتفاق می‌باشد.

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۳

نمودار ۸-۶. روند تغییر نرخ تعرفه به تفکیک نوع کالا

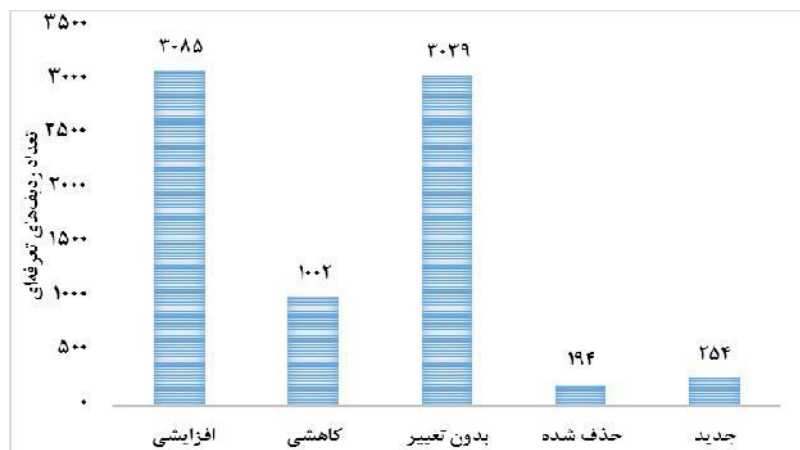
۸-۵-۳. بیشترین تغییر در سطوح تعرفه‌ای

بررسی دقیق تغییرات تعرفه نشان می‌دهد که میانگین ساده تعرفه‌ها ۴/۹ درصد کاهش یافته است و از ۱۹/۷ درصد به ۱۸/۷ درصد رسیده است. همچنین در اثر تغییر طبقات تعرفه‌ای و همچنین اعمال سیاست‌های مختلف حمایتی از صنایع و کالاهای مختلف، در مجموع تعداد ۳۰۸۵ ردیف تعرفه از افزایش برخوردار بوده‌اند و از متوسط ۶/۵ درصد به ۸ درصد افزایش یافته‌اند (جدول ۸-۹). علاوه بر این، حدود ۱۰۰۲ ردیف تعرفه‌ای نیز از تعرفه کاهشی برخوردار شده‌اند و سطح تعرفه‌ای آن‌ها در سال ۱۳۹۴ به میزان ۲۷,۱ درصد در مقایسه با سال ۱۳۹۳ کاهش یافته است. در بین ردیف‌های تعرفه‌ای حدود ۳۰۳۹ ردیف هم بدون تغییر مانده است. در تغییرات صورت پذیرفته ۱۹۴ ردیف در سال ۱۳۹۴ حذف و ۲۵۴ ردیف اضافه شده است. بدین ترتیب در مجموع با تغییرات فوق تعداد ردیف‌های تعرفه از ۷۳۲۰ ردیف به ۷۳۸۰ ردیف افزایش یافته است.

جدول ۸-۹. عمده تغییرات سطوح تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۹۳

وضعیت تغییر در نرخ تعرفه	متوسط ساده تعرفه		تعداد ردیف تعرفه‌ای	درصد تغییر
	۱۳۹۴	۱۳۹۳		
افزایشی	۸,۰	۶,۵	۳۰۸۵	۴۳,۲
کاهشی	۲۸,۲	۳۸,۷	۱۰۰۲	-۲۷,۱
بدون تغییر	۲۵,۳	۲۵,۳	۳۰۳۹	۰,۰
حذف شده	-	۲۰,۵	۱۹۴	-
جدید	۱۶,۹	-	۲۵۴	-
کل	۱۸,۷	۱۹,۷	۷۵۷۴	-۴,۹

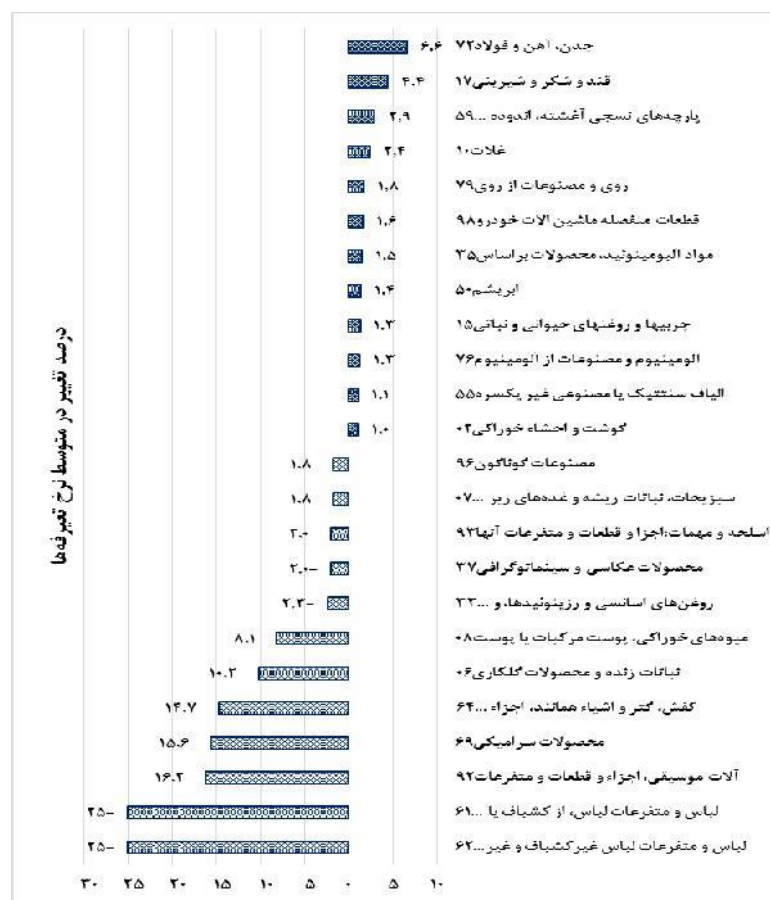
ماخذ: محاسبه براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۸-۷. تغییر جهت ارزش تعرفه کالاها در سال ۱۳۹۴ در مقایسه با سال ۱۳۹۳

برخی از گروه‌های کالایی در مقایسه با سایرین بیشترین تغییرات را در سطوح تعرفه‌ای خود شاهد بوده‌اند. مطابق نمودار (۸-۸)، لباس و متفرعات آن (فصول ۶۱ و ۶۲) با ۲۵ واحد درصد کاهش بیشترین کاهش‌های تعرفه‌ای و همچنین چدن، آهن و فولاد (۷۲) و قند و شکر و شیرین (۱۷) به ترتیب با ۶٫۶ و ۴٫۴ واحد/درصد افزایش بیشترین میزان افزایش‌ها را داشته‌اند.

ماخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

نمودار ۸-۸. بیشترین واحد تغییر در متوسط نرخ تعرفه‌ها بر حسب گروه‌های کالایی

۴-۸. عوارض صادراتی

عوارض صادراتی محدودیتی جهت تنظیم بازار داخلی برخی کالاها یا حمایت از صادرات کالاها با شرایط و ویژگی‌های خاص (از جمله بسته‌بندی مناسب به منظور ارزش افزوده بالاتر) است که از سوی هیات وزیران اعمال می‌شود. مطابق ماده ۱۰۴ قانون برنامه پنجم توسعه، اخذ هرگونه مالیات و عوارض از صادرات کالاها یا غیرنفتی و خدمات در طول این برنامه ممنوع بوده و تنها کالاهایی با ممنوعیت صادرات روبه‌رو بوده‌اند که یارانه‌ای یا ژنتیکی هستند اما مواد قانونی دیگری به دولت این اجازه را می‌دهد که برای صادرات کالای خام عوارض وضع و کمک کند که پتنت‌های تولیدی در داخل کشور ایجاد شود. کالاهای یارانه‌ای یا اساسی از جمله ممنوعیت‌های صادراتی هستند. گندم، آرد گندم، شکر خام، گوشت قرمز، جو، ذرت دامی، کنجاله سویا، دانه‌های روغنی، کره، روغن‌های خام و خوراکی، دام زنده سبک و سنگین، وت بلوی بزی، پوست خام، جوش شیرین، هیزم و زغال چوب، کربنات سدیم و وینیل استات مونور در این فهرست قرار دارند. البته پیش‌تر تعداد این کالاها بیشتر و شامل مواردی چون شکر سفید، قند، شیر و لبنیات و شیرینی و شکلات نیز بود که براساس تصمیمات گرفته شده، ممنوعیت صادراتی این کالاها لغو شده است. همچنین بعضی کالاها به دلایل ژنتیکی در فهرست ممنوعیت صادراتی قرار دارند. ماهی‌های خاویار زنده از جمله محصولات است که شامل این ممنوعیت صادراتی هستند.

مطابق اعلام سازمان توسعه تجارت در سال ۱۳۹۴ تنها ۲۴ قلم کالا مشمول عوارض صادراتی شده‌اند. مطابق این فهرست صادرات کلیه کالاهای صنعتی آزاد است و در بخش کشاورزی نیز به جز تعداد محدودی از محصولات صادرات بقیه اقلام کشاورزی آزاد است.

«سنگ آهن به هم فشرده»، «کنسانتره سنگ آهن»، «سولفور مولیبدن» و «سالامبور گوسفندی» کالاهایی هستند که در سال ۱۳۹۲ صادراتشان ممنوع بوده، اما در سال ۱۳۹۳ در جهت تسهیل مقررات صادرات و واردات با وضع عوارض صادراتی، صادراتشان آزاد شده است. آخرین لیست دریافت شده از اقلام مشمول عوارض صادراتی که پیش از این ممنوعیت صادرات داشتند مشمول ۱۴ ردیف کالا است. حبوبات به استثنای نخود با ۳۰

درصد عوارض صادراتی، دانه سورگوم با عوارضی معادل ۳ هزار ریال به ازای هر کیلوگرم و کاه و پوست غلات نیز با میزان عوارض ۴ هزار ریال به ازای هر کیلوگرم در این لیست دیده می‌شوند. همچنین یونجه و محصولات علوفه‌ای با ۴ هزار ریال به ازای هر کیلوگرم عوارض، سبوس و آخال از ذرت و گندم و سایر غلات با ۳ هزار ریال به ازای هر کیلوگرم، گندم سیاه، ارزن و سایر غلات با ۴ هزار ریال به ازای هر کیلوگرم عوارض صادراتی، پوست خام گاوی با ۵۰ درصد عوارض و وت بلوی گاوی با ۳۰ درصد عوارض صادراتی از دیگر اقلام موجود در لیست اقلام مشمول عوارض صادراتی هستند. پوست خام گوسفندی با ۵۰ درصد عوارض، سالامبور گوسفندی با ۱۰ درصد عوارض و وت بلوی گوسفندی نیز با ۵ درصد عوارض می‌توانند صادر شوند. پوست بزی با ۵۰ درصد عوارض و سالامبور بزی با ۳۰ درصد عوارض صادراتی از دیگر اقلامی هستند که توسط گمرک اعلام شده‌اند. در ارتباط با عوارض صادراتی در سال ۱۳۹۴ چند نکته قابل توجه است از جمله اینکه:

- وضع ممنوعیت و عوارض بر صادرات با سیاست رشد و توسعه صادرات در تضاد می‌باشد.
- در سال ۱۳۹۴ سعی شده است که از تعداد کالاهای مشمول ممنوعیت و عوارض صادراتی کاسته شود.
- در سال ۱۳۹۴ سعی شده است که تعدادی از ممنوعیت‌ها تبدیل به عوارض صادراتی گردد (سنگ آهن به هم فشرده، کنسانتره سنگ آهن، سولفور مولیبدن و سالامبور گوسفندی از جمله این موارد هستند)
- در سال ۱۳۹۴ عوارض صادراتی وضع شده بر تعدادی از محصولات صادراتی با هدف توسعه بخش مورد نظریه است (پوست خام و وت بلوی گاوی و گوسفندی)

۵-۸. وضعیت حضور در ترتیبات منطقه‌ای

۱۵-۸. موافقت‌نامه‌های تجاری دو جانبه منعقد بین ایران و شرکای تجاری

برقراری موافقت‌نامه‌های تجارت ترجیحی با شرکای طبیعی و دارای سابقه تجارت گسترده با ایران، اثرا ایجاد تجارت بیشتری بدنبال خواهد داشت. انعقاد موافقت‌نامه‌های

تجاری با کشورهای در حال توسعه سبب توسعه صادرات ایران و با کشورهای توسعه یافته از طریق انتقال تکنولوژی، سرمایه‌گذاری و ایجاد شبکه‌های تولید سبب ارتقا رفاه و سطح درآمد ایران خواهد گردید.

بطور کلی، کشور ایران از سال ۱۳۸۴ تا کنون با نه کشور جمهوری ازبکستان (۱۳۸۴)، پاکستان (۱۳۸۵)، تونس (۱۳۸۶)، کوبا (۱۳۸۷)، بوسنی هرزگوین (۱۳۸۸)، قرقیزستان (۱۳۸۸) (که اخیراً لغو شده است)، بلاروس (۱۳۹۱) (که بطور یک طرفه از سوی ایران منعقد شده است) و ترکیه (۱۳۹۳) موافقت‌نامه تجارت ترجیحی دوجانبه و از سال ۱۳۸۷ با کشور سوریه موافقت‌نامه تجارت آزاد دوجانبه منعقد و اجرایی نموده است. این کشورها با ارزش تجارت حدود ۵/۷ میلیارد دلار (سال ۱۳۹۴)، ۷/۸ درصد از کل ارزش تجارت ایران را به خود اختصاص داده‌اند که سهم کشورهای ترکیه و پاکستان از تجارت با ایران به ترتیب ۸۰ درصد و ۱۶ درصد بوده و هفت کشور دیگر در مجموع کمتر از ۴ درصد سهم دارند.

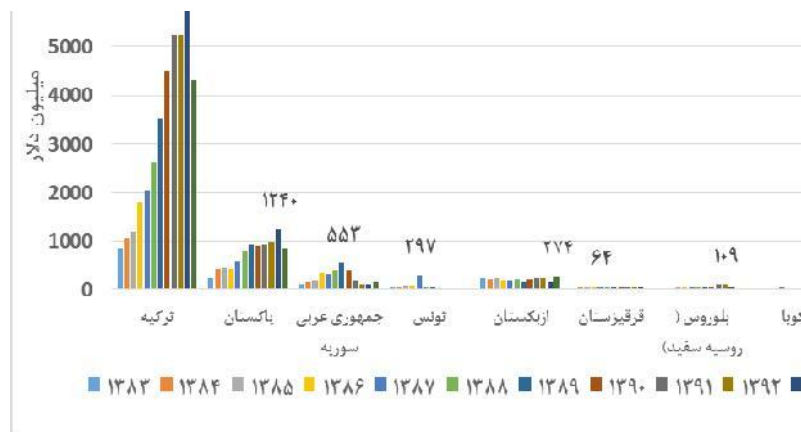
۸-۵-۲. وضعیت تجارت ایران با شرکای تجاری ترجیحی طی دهه اخیر

در این قسمت به مقایسه ارزش تجارت، صادرات و واردات ایران با شرکای ترجیحی^۱ پرداخته می‌شود. کل ارزش تجارت غیرنفتی ایران با شرکای تجاری در سال ۱۳۹۴ معادل ۵۶۶۸ میلیون دلار بوده است که ۳۲۹۳ میلیون دلار (۵۸ درصد) از آن به واردات و ۲۳۷۴ میلیون دلار (۴۲ درصد) از آن به صادرات اختصاص داشته است. تراز تجاری ایران با مجموع کشورهای مذکور طی دهه اخیر همواره منفی بوده است.

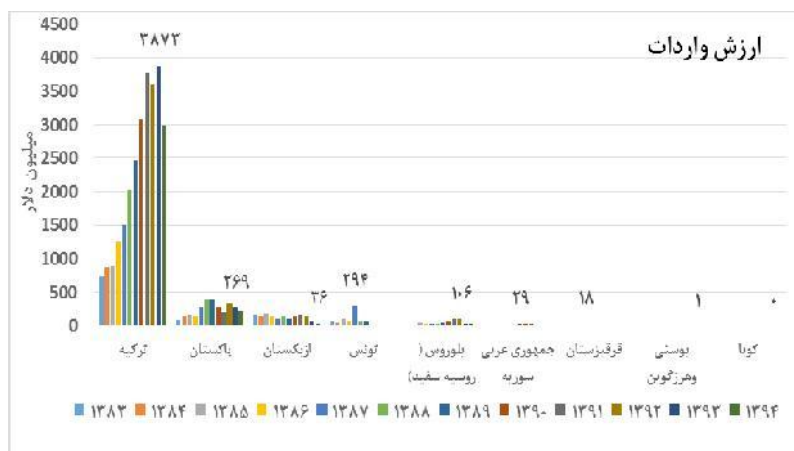
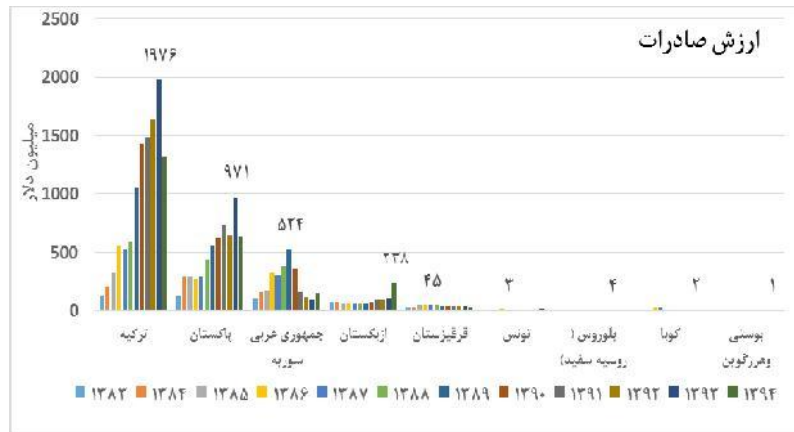
در سال‌های اخیر بطور متوسط سهم مجموع نه کشور دارای موافقت‌نامه تجاری با ایران از کل تجارت ایران حدود ۸ درصد است که سهم ترکیه ۶/۴ درصد، پاکستان ۱/۳ درصد و ازبکستان ۰/۳ درصد و شش کشور دیگر در مجموع ۰/۴ درصد برآورد شده است.

۱. بدلیل آنکه دوره مطالعه در این گزارش سال‌های ۹۴-۱۳۸۳ بوده و از طرفی اجرای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی ایران-افغانستان از سال ۱۳۹۵ است، این کشور در بین شرکای تجاری مورد نظر، قرار ندارد.

سهم شرکای ترجیحی از کل ارزش تجارت کالایی ایران از ۳,۷ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۸,۵ درصد در سال ۱۳۹۲ افزایش و در سال ۱۳۹۴ به ۷,۳ درصد رسیده است. ترکیه مهمترین شریک تجاری ایران محسوب می‌شود که حدود ۸۰ درصد از ارزش تجارت با شرکای ترجیحی را به خود اختصاص داده است. مطابق نمودار (۸-۹)، ارزش تجارت ایران با ترکیه به سقف ۵,۹ میلیارد دلار طی سال‌های اخیر رسیده است، از این لحاظ، پاکستان در رتبه بعدی قرار دارد؛ ارزش تجارت ایران با پاکستان در سال ۱۳۹۳ حتی به بیش از ۱,۲ میلیارد دلار رسیده بود. ارزش تجارت ایران با سایر کشورهای مورد نظر در سطح نازلی قرار دارد. کشورهای سوریه و ازبکستان با اختلاف زیاد نسبت به دو شریک قبلی در بهترین عملکرد تجاری، به ترتیب با ارزش تجارت معادل ۵۵۳ و ۲۷۴ میلیون دلار در رتبه‌های سوم و چهارم قرار دارند. پنج شریک تجاری دیگر بدلیل ارزش تجارت پایین، جایگاه در خور توجهی در بین شرکای تجاری ترجیحی ایران ندارند. هرچند ارزش تجارت ایران با کشور تونس در سال ۱۳۸۷ به سقف ۲۹۴ میلیون دلار نیز بالغ گردید، اما در سال‌های دیگر سطح تجارت بسیار پایین و زیر ۱۰۰ میلیون دلار بوده است.

نمودار ۸-۹. جایگاه تجارت، صادرات و واردات شرکای دارای موافقتنامه دوجانبه ترجیحی و آزاد با ایران

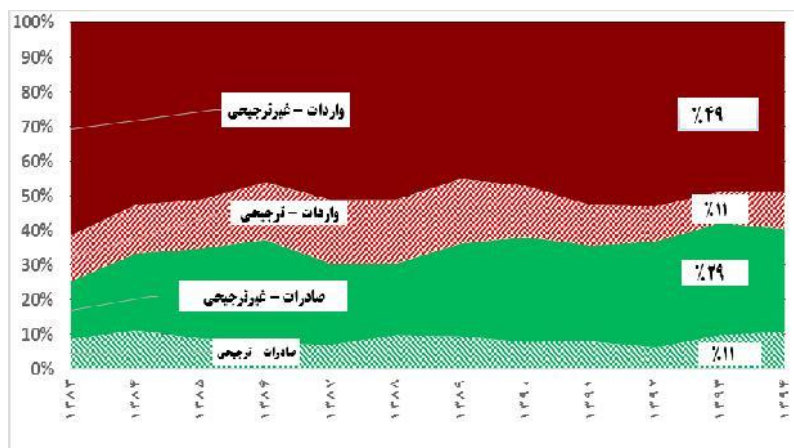
ادامه نمودار ۸-۹

۳-۵-۸. مقایسه روند تجارت ترجیحی و غیرترجیحی ایران

ایران در مورد همه شرکای ترجیحی بجز بلاروس و افغانستان، ترجیحات تعرفه‌ای هم در صادرات و هم در واردات برقرار نموده است در مورد موافقت‌نامه تجارت ترجیحی

میان ایران و بلاروس، از کشور مذکور هیچگونه امتیازات تعرفه‌ای اخذ نشده و تخفیفات تعرفه‌ای بطور یکطرفه به کشور مذکور اعطاء شده است؛ لذا در صادرات، ایران از هفت کشور تخفیف تعرفه‌ای اخذ نموده است.

بررسی روند تجارت ترجیحی، حاکی است طی دوره ۹۴-۱۳۸۳ تغییر محسوسی در سهم و جایگاه ارزش تجارت اقلامی ترجیحی مشاهده نشده است (نمودار ۸-۱۰)؛ بطوریکه در کل تجارت ایران با شرکای ترجیحی، واردات غیرترجیحی (۴۹٪) بیشترین سهم و پس از آن صادرات غیرترجیحی (۲۹٪) و واردات غیرترجیحی و صادرات غیرترجیحی هرکدام با سهمی معادل ۱۱ درصد در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. انتظار این است که پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها و اعمال تخفیف‌ها تعرفه‌ای، تغییری در روند تجارت حاصل شود.

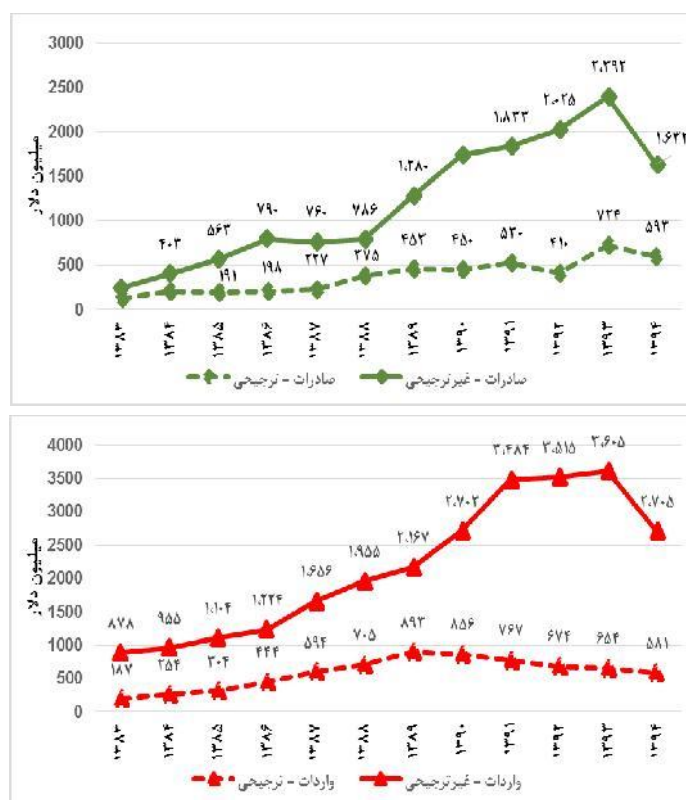
ماخذ: ترسیم براساس اطلاعات آماری گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۸-۱۰. روند تغییر سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیرترجیحی در قبل و بعد

از اجرای موافقت‌نامه‌ها

مقایسه ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی به شرکای ترجیحی نشان می‌دهد که ارزش صادراتی اقلام ترجیحی در قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها همواره کمتر

از ارزش صادراتی اقلام غیرترجیحی بوده است (نمودار ۸-۱۱). علیرغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها و در نتیجه افزایش اقلام برخوردار از تخفیفات تعرفه‌ای طی دهه اخیر، اقلام انتخاب شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آن‌ها در سبد صادراتی کشور نبوده است، بطوریکه در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش نداده است.

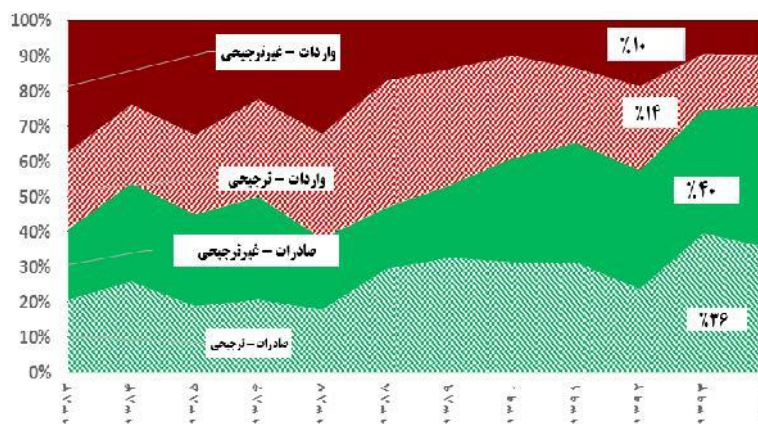
ماخذ: ترسیم براساس اطلاعات آماری گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۸-۱۱. روند ارزش صادرات/واردات ایران با/از شرکای ترجیحی به تفکیک ترجیحی و غیرترجیحی

هرچند کالاهای دارای امتیازات ترجیحی ایران، از روند نسبتاً رو به رشدی در صادرات به بازار شرکای ترجیحی برخوردار بوده است، اما در مجموع علیرغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها طی دهه اخیر، بدلیل پوشش ناکافی سبد صادراتی بالفعل کشور توسط اقلام ترجیحی و عدم توفیق اقلام صادراتی بالقوه برای حضور در سبد صادراتی کشور پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها، شکاف بین ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی رو به افزایش بوده است.

طبق نمودار (۸-۱۱)، شکاف بین ارزش واردات ترجیحی و ارزش واردات غیرترجیحی نیز رو به افزایش بوده حتی از سال ۱۳۸۹ به بعد، ارزش اقلام موجود در سبد وارداتی کشور از شرکای ترجیحی روند کاهشی داشته است. بدون شک کسب منافع تجاری و دسترسی به بازار از سوی دو طرف جاری ضامن بقاء، توسعه و گسترش اینگونه موافقت‌نامه‌ها است. طی دوره ۹۴-۱۳۸۳، تجارت غیرترجیحی همواره بیش از تجارت ترجیحی بوده است. علاوه بر آن، ارزش واردات غیرترجیحی بیش از ارزش واردات ترجیحی بوده است و همچنین واردات غیرترجیحی تا سال ۱۳۹۲ در سطحی بالاتر از ارزش صادرات ترجیحی قرار داشته است؛ اما پس از سال ۱۳۹۳ و با ورود کشور ترکیه به جمع شرکای ترجیحی ایران، صادرات ترجیحی (۷۲۴ میلیون دلار) بر واردات ترجیحی (۶۵۴ میلیون دلار) پیشی گرفته و این روند در سال ۱۳۹۴ نیز تداوم یافت (به عبارت دیگر تراز تجارت ترجیحی ایران مثبت شد).

اجرای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی ایران- ترکیه (در اواخر سال ۱۳۹۳)، ترکیب و الگوی تجارت ترجیحی و غیرترجیحی ایران را دچار تغییر نمود. ترکیه از شرکای عمده تجاری ایران محسوب شده و انتظار این بود که پس از حضور این کشور در بین شرکای ترجیحی ایران، تحولات مثبتی در کسب منافع تجاری از مسیر اجرای اینگونه موافقت‌نامه‌ها نصیب کشور گردد. با توجه به ارزش بالای تجارت ایران با ترکیه و تعداد محدود امتیازات تعرفه‌ای مبادله شده بین دو کشور در مقایسه با طیف وسیع کالاهای تجاری، بررسی تجارت ترجیحی ایران- ترکیه اهمیت بالایی دارد.

ماخذ: ترسیم براساس اطلاعات آماری گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۸-۱۲. روند تغییر سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیرترجیحی (بدون لحاظ کشور ترکیه) در قبل و پس از اجرای موافقت نامه ها

بررسی های آماری حاکی است در غیاب اقلام ترجیحی موافقت نامه تجارت ترجیحی ایران-ترکیه، فهرست ترجیحات به گونه ای بود که صادرات ترجیحی بر واردات ترجیحی فزونی داشته و ایران از تراز تجاری مثبت در تجارت با شرکای ترجیحی برخوردار بوده است. همچنین صادرات ترجیحی با سهمی در حدود ۳۶٪ از کل تجارت ایران با شرکای ترجیحی بالاتر از واردات ترجیحی با سهمی معادل ۱۴٪ قرار دارد (نمودار ۸-۱۲). این نمودار نشان می دهد که با گذشت زمان ارزش تجارت ترجیحی در مقایسه با غیرترجیحی رشد بیشتری داشته است.

بررسی ها نشان می دهد تا قبل از سال ۱۳۹۳، کالاهای ترجیحی (دارای تخفیفات تعرفه ای) ضمن برخورداری از روند افزایشی در صادرات، حدود نیمی از ارزش تجارت ایران با مجموع شرکای ترجیحی را تشکیل می داد بطوری که در سال ۱۳۹۳، حدود ۶۰۴ میلیون دلار از ارزش صادرات ایران به کشورهای مذکور در قالب ترجیحی و ۵۲۹ میلیون دلار در قالب غیرترجیحی بوده است. برتری صادرات ترجیحی به غیرترجیحی

در سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ نیز مشاهده می‌گردد. این در حالی است که در سال ۱۳۸۶ و بعد از سال ۱۳۸۸ واردات ترجیحی بر واردات غیرترجیحی از شرکای تجاری فزونی داشته است. واردات ترجیحی در سال ۱۳۸۸ به اوج خود یعنی ۴۳۷ میلیون دلار رسید و حتی از رقم صادرات ترجیحی (۳۵۵ میلیون دلار) نیز پیشی گرفت، این در حالی است که واردات غیرترجیحی حدود ۲۰۷ میلیون دلار بالغ می‌گردید. اگرچه از سال ۱۳۸۸ به بعد روند واردات ترجیحی، کاهشی بوده است اما همواره از لحاظ ارزشی بیش از واردات غیرترجیحی بوده است.

